

תרעומת למאי נ"מ? (המשך)**א. כנסת הגדולה הגהות טור חושן משפט סימן רד:יה**

מי שאינו עומד בדיבורו שהוא מחוסר אמנה מותר לקרותו רשע. מהר"ם בתשובה העתיקו מההר"י קולון ז"ל בשורש ע"ו מהר"ם מינץ בתשובותיו סימן (ק) [ק"א] רבינו בית יוסף בטור י"ד סימן רס"ד.

ב. בית יוסף יורה דעה סימן רסד

ואני מצאתי תשובת הר"מ עצמו (שם) וכתוב בה שנשאל על מי שנולד לו בן ונתנו ללוי למול, והיה קטן וחלש, ושאלו לאבי הבן מתי נמול אותו ואמר לסוף חודש שיצא מכלל נפל, ובתוך אותו זמן נתייעץ אבי הבן להמתין יותר עד שיחלים, והמהל הלך חוץ לעיר לצורך קהל כי לא היה סבור שימול הילד כ"כ במהרה כי עדיין היה הילד חלש, ואח"כ נתייעץ האב למול את בנו לאחר חודש והמהל לא היה בעיר, ולא רצה להמתין עד שיבא ושלח אחר מוהל אחר חוץ לעיר והודיעו בין יבא לוי בין לא יבא נתתיו לך למולו, ועתה באו שניהם בעיר ביום אחד תודיענו למי יש לו לאב לתת את בנו למול.

והשיב מעשה היה בימי רבינו תם (ב"ק צא: תוד"ה וחייבו) באחד שנתן בנו למוהל למולו ובא אחר וקדמו ובא הראשון לדין על שכר הברכה, ושאלו לרבינו תם והשיב דמילתא דלית בה חסרון כיס לא עבדינן שליחותיהו (ב"ק פד:) ואפילו תפס מפקינן מיניה, אבל אם עדיין לא קדמו והרי שניהם עומדים לפנינו אז ודאי אותו שנדר לו תחלה הוא קודם, דלא גרע ממכירי כהונה ולויה דפרק כל הגט (ל.) חשיב להו כאילו אתא לדייהו...

ומיהו אי הדר ביה פירש ריב"ם שאין בית דין יכולים לעכבו מלחזור, אבל הוא עובר משום "שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב" (צפניה ג יג) ומותר לקרותו רשע.

ג. מעשה רקח הלכות מכירה פרק ז:ט

עוד הביא הרב [כנה"ג] שם אות י"ח משם מהר"ם ז"ל, דמותר לקרותו רשע עיין שם, ואפשר דלמדה הרב ז"ל מההיא דתנן, "עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה נקרא רשע" והוא בכלל העובר על דברי חז"ל.

ד. ראב"ד, בשיטה מקובצת מסכת בבא מציעא דף מט עמוד א

ואפשר דאפילו מצות עשה נמי אית בהו ועל כן אמר אביי לההיא ד"שלא ידבר אחת בפה וכו'" אבל אם אמר בדעת גמורה משום מחוסרי אמנה איכא, רשע לא מיקרי.

ה. רמב"ם הלכות חובל ומזיק פרק ה:ב

אפילו להגביה ידו על חבירו אסור וכל המגביה ידו על חבירו אף על פי שלא הכהו הרי זה רשע.

ו. הגהות מיימוניות הלכות חובל ומזיק פרק ה:ב

פסק ראב"ן שפוסקים דינו כן לקרותו רשע, ופסול לעדות וכשנגדו נשבע ונוטל עד שישבו מרשעו ויקבל דין, ואפילו לא תבעו זה אלא אחר. וכן פסק רא"ם אהא דפ' האומר דעני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה ממנו נקרא רשע שיש לחזן הכנסת להכריז עליו בבית הכנסת ברבים, וכן היה מורה ושלום מורי רבינו מאיר משמו ע"כ:

ז. שו"ת מהר"ם מינץ סימן לט (א)

סיומא דמלתא אכתוב למען ירוץ הקורא בו, אם הר"ג רוצה להחזיק הבית, ואז אם אחיו של הנר' גומ' רוצה לישאר בחוץ, אז צריך אחיו של הנרא' גומפכין לקבל עליו בפני ב"ד באשר הוא שם... והוי הר"ג מחוסר אמנה, וכן צריך ש"ץ להכריז בב"ה בשעה שאומרים אשרי, וז"ל "גומפכין חזר בו מדבריו, שאמר שרוצה להניח הבית לגומפרכט, לכך הוא מחוסר אמנה..."

ח. תפארת ישראל - יכין מסכת בבא מציעא פרק ו משנה א

תרעומת. מדלא קאמר "יש להן תרעומות זע"ז", קמ"ל דאין להן זע"ז שום חיוב, אפילו לצאת ידי שמים:

ט. פרישה חושן משפט סימן שכו:א

תרעומת מיהא יש להמקבל [על] בעל השדה, דצריך ליתן לו כל חלקו בחיטין [ואינו] מנכה לו עבור דלא הוכחש ארעיה. ואי בעי להיות נקי מהתרעומת צריך לפייסו...

י. רמב"ם הלכות מכירה פרק א הלכה א

המקח אינו נקנה בדברים, ואפילו העידו עליהם עדים... וכן בנותן מתנה ומקבלה.

יא. תוספות מסכת כתובות דף קב עמוד א "אליבא"

ואין לתמוה היכי משתעבד בשטר זה [שטר פסיקתא ד"תנאים"], הא אין מטלטלין נקנין בשטר, דיש לומר דהואיל וטרח למכתב שטרא גמר ומשעבד נפשיה שהרי אפילו באמירה בעלמא יש דברים שנקנים כדקאמר בסמוך. ועוד דשמעינן ליה לרבי יוחנן בהזהב (ב"מ דף מט.) הנותן מתנה מועטת לחבירו קנה אף על פי שלא הגיע לידו דגמר ומקני הכא נמי מתוך שטרח ליתנם בשטר בכה"ג גמר ומקנה.

יב. קובץ שעורים בבא בתרא אות שעד

בתוס' כתבו דמכירי כהונה [שציפו לתת תרו"מ לכהן פלוני] הוי כמו מתנה מועטת דאסור לחזור בו, ומ"מ מהניא חזרתו. ולכאורה משמע, שמכירי כהונה לא זכו עדיין עד שתבא לידם, וכן הבין בקצה"ח סי' רע"ח, אבל באמת א"א לפרש כן, דהא במלוה מעות את הכהן, גיטין ל', מבואר דבמכירי כהונה יכול למכור חלקו, ואי נימא דלא זכה עד שתבא לידו, איך ימכור דבר שאינו שלו, וכן בסוגיין מבואר, דמוריש את בניו, ואם המוריש לא זכה בהן איך יוריש לבניו! ובקצה"ח כתב דגם בנשבע לתת לחבירו, כיון דאסור לחזור בו, יכול המקבל להוריש, ודברי תימה הן, דכיון דשבועה אינה עושיין קנין, איך יוריש דבר שלא זכה בו מעולם?

ובתוס' כתובות ק"ב כתבו דיש דברים שאינן צריכין קנין, דכיון דגמר ומקני א"צ מעשה קנין. והביאו ראיה, ממתנה מועטת, ב"מ מ"ט, והיינו מדיכול לעשותו תרומת מעשר על מקום אחר, אלמא דקני, והוא תמוה לכאורה, דהא מבואר שם דיכול לחזור בו, ואי נימא דקנה, אמאי יכול לחזור?

וצ"ל, כמו שמצינו - ק"ג - "קנין עד אימת יכול לחזור בו", והוא דוקא בקנין סודר, והטעם, כיון שלא הוציא עדיין הדבר מרשותו, קים להו לרבנן שכונתו היתה שיכול לחזור, ה"נ במכירי כהונה, אף דגמר ומקני לאלתר, מ"מ דעתו להקנותו רק בתנאי אם לא יחזור בו עד שיבא ליד הכהן, ואם לא חזר בו, קנה הכהן למפרע, ומשו"ה מיקרי מוחזק אצל הכהן...

יג. הידושי הרשב"א מסכת גיטין דף ל עמוד ב

וא"ת, א"כ אף הוא היאך יעשנו תרומת מעשר דאכתי לא קני ליה, איכא למימר דכיון דאין לו בו לישראל הנותן אלא טובת הנאה והויא לה מתנה מועטת ויש בחזרתו משום מחוסרי אמנה, יכול הוא לעשותו תרומת מעשר על מקום אחר כל שלא חזר בו בעל הבית, אף על פי שיש לו לבעל הבית רשות לחזור בו, וכדאמר' בפרק הזהב (מ"ט א') מודה ר' יוחנן במתנה מועטת דסמכה דעתיה...

יד. רמב"ם הלכות מעשר פרק ה הלכה ט

השוכר את הפועלים לעשות עמו בפירות, בין בתלושין בין במחוברין, הואיל ויש להם לאכול מן התורה במה שהן עושיין הרי אלו אוכלין ופטורים מן המעשר. ואם התנה עמהן שיאכלו מה שלא זכתה להן תורה, כגון שהתנה עמהן הפועל שיאכלו בניו עמו או שיאכל בנו בשכרו או שיאכל אחר גמר מלאכתו בתלוש, ה"ז אסור לאכול עד שיעשר הואיל ואוכל מפני התנאי ה"ז כלוקח.

טו. דרך אמונה - ביאור ההלכה הלכות מעשר פרק ה

מה שהקשה בחזו"א דהא רבנו פסק דהלוקח לשלוח לחברו אין קובע למעשר, וגבי הבן הו"ל מתנה, ולמה קובע כאן? ... ונראה דאע"ג דלא קנה לפי דברי רבנו ויכול לחזור בו, מ"מ כל כמה דלא הדר בי' בודאי חייב בעה"ב ליתן לבנו, שהרי הסכימו ביניהן על כך... הו"ל "מקח" גבי השני דהא לענין מקח במעשרות א"צ מקח ממש שא"י לחזור בו, [שעיקר הטעם שקובע משום שדבר שקנה ושולם עבורו מרגיש קביעות באכילתו כמש"כ הרמב"ן בב"מ פ"ה א'], שהרי כ' רבנו בריש פירקין דגם אם נתן מעות ולא משך הוי מקח, אף על גב דמצי הדר בי', כיון שיש מי שפרע אלמא דכל שאסור לחזור מקרי מקח וקובע.

טז. שו"ע חושן משפט רד:ח

וכן מי שאומר לחבירו ליתן לו מתנה, ולא נתן, הרי זה ממחוסרי אמנה. במה דברים אמורים? במתנה מועטת, שהרי סמכה דעתו של מקבל כשהבטיחו. אבל במתנה מרובה אין בה חסרון אמנה שהרי לא האמין זה שיתן לו דברים אלו עד שיקנה אותו בדברים שהם נקנים בהם.

יז. רבי עקיבא איגר חושן משפט סימן רד:ח

במתנה מועטת. נ"ב ומ"מ אם מת נראה דאין מוטל איורשים ליתן לו המתנה, ועיין תשובת חכם צבי סי' ע':

יח. ר' אליהו ציון סופר, בענין מחוסר אמנה בדברים, מקבצאל, ענף ב:ב-ג

ב: ובספר משנת יעבץ להרה"ג ר' בצלאל ז'ולטי ז"ל חו"מ לג כתב דלסברת התוס' כתובות קב... אם כן הא דחזור בו הוא מחוסר אמנה אינו רק משום דאינו מקיים דבריו, אלא משום שעל ידי זה שחוזר בו מפקיע את זכות הקנין שיש לחבירו במתנה מועטת. לכן כשמת הנותן, גם ליורשים יש להם חיוב ליתן המתנה, ואם חזרו בהם הם בכלל מחוסרי אמנה שהרי הם מפקיעים את זכות הקנין שיש למקבל במתנה מועטת. ג: אמנם לכאורה י"ל דאין סתירה מדברי תוס' כתובות הנ"ל למה שהעלו הגרע"א והחכ"צ, דהאי דינא דאסור לבטל הקנין שכבר חל הוא רק למי שנתחייב והבטיח בדבורו להעמיד הקנין ולקיימו... והיות שהיורשים לא הבטיחו קיום הקנין מסתבר לומר שאין להם חיוב להעמידו וזכותם לחזור בהם ולבטלו...

תרי תרעי

יט. בבא מציעא עד ע"ב

ההוא גברא דיהיב זוזי [של חמיו, לקבל תכשיטין לאחר זמן] לנדוניא דבי חמוה. לסוף זל נדוניא [ולא רצה חמיו לשלם כמחיר הגבוה]. אתו לקמיה דרב פפא, אמר ליה: אי פסקת עמו כשער הגבוה [כמו מש' עב: לקנות בשער הכי זול שיהיה], שקיל כהשתא. ואי לא, שקיל כי מעיקרא.

אמרו ליה רבנן לרב פפא: ואי לא פסק, שקיל כמעיקרא? מעות נינהו ומעות לא קנו!
אמר להו: אנא נמי [רק] לקבולי עליה מי שפרע קא אמינא - אי פסק כשער הגבוה, מוכר קא הדר ביה, מקבל עליה מוכר מי שפרע. אי לא פסק, לוקח קא הדר ביה, מקבל עליה לוקח מי שפרע.

אמר ליה רבינא לרב פפא... דלמא רבי שמעון היא דאמר מעות קונות, וכי פסק כשער הגבוה שקיל כי השתא, אי לא פסק שקיל כמעיקרא משום דקני להו זוזי!...

אמר ליה: אימור דאמר רבי שמעון [דמעות קונות] בחד תרעא, בתרי תרעי מי אמר? דאי לא תימא הכי, "מי שפרע" בלוקח לרבי שמעון לית ליה [דלעולם יש קנין וחי' דמים]!... אלא כי קאמר רבי שמעון בחד תרעא, בתרי תרעי לא אמר.

כ. קידושין ח ע"ב

בני רב הונא בר אבין זבון ההיא אמתא בפריטי, לא הוו בהדיהו, אותיבי נסכא עליה. לסוף אייקר אמתא [ורצה המוכר לחזור בו]. אתו לקמיה דרבי אמי, אמר להו פריטי אין כאן נסכא אין כאן.

כא. המאור הגדול מסכת בבא מציעא דף כט עמוד ב

פסק הרי"ף ז"ל כר' יוחנן דאמר דברים יש בהם מחוסרי אמנה. ולי נראה ה"מ בחד תרעא, אבל בתרי תרעי לית בהו משום מחוסרי אמנה, מידי דהוה אמעוהו לר"ש שהן קונות ללוקח שהוא אינו יכול לחזור בו, ובתרי תרעי לא קני אלא קאי ב"אבל אמרו" כדאמרינן באיזהו נשך (עד:)... אף אנו יש לנו לומר כן בדין מחוסרי אמנה דבתרי תרעי קלש ליה איסורא, ואין עליו דין מחוסרי אמנה... הילכך מאי דאורי ליה נמי רב לרב כהנא למהדר בזכינא דכיתנא, לא תימא כשמעתיה [דרב] אורי ליה, אלא אליבא דכולי עלמא אורי ליה... לאו למימרא דאזדא רב לטעמיה אלא למיסמכה לה משום דדמיא לה...

כב. חידושי הר"ן מסכת בבא מציעא דף מט עמוד א

וי"א דכיון שלא אמרה ר' יוחנן אלא במתנה מועטת, במכר נמי לא אמרו אלא בשלא נשתנה השער, אבל בנשתנה השער הרי זו כמתנה מרובה ולא סמכא דעתו... וכ"ד הר"ז הלוי ז"ל.

כג. פרישה חושן משפט סימן רד:יא

וכתב בעל המאור כו'. כאביי דאמר התם דף מ"ט דהא דכתיב "הין צדק יהיה לך" שיהא הן שלך צדק שלא יהא אחד בפה ואחד בלב בשעת דיבורו בהבטחה לא יהיה בדעתו לשנותו. אבל אם נשתנה השער לאחר מכאן והוא חוזר בו מחמת שינוי השער אין כאן חסרון דברים. וזהו דעת בעל המאור שהביא רבינו...

כד. ר' יוסף פליישמן, פסקי דינים – מחוסר אמנה – חלק ג', עלון המשפט מט

בקובץ הישר והטוב כרך ט עמוד לה הציע הרה"ג ר' מנדל שפרן ב' טעמים (מבלי להביא מקורות לסברותיו) מדוע מותר לחזור בתרי תרעי, א. כיון שדעתם של שני הצדדים היא שאם ישתנה השער אפשר לחזור מן ההסכם, וזה כעין הטעם של הר"ן הנ"ל. ב. שאפילו אם אין זו דעת הצדדים, מכל מקום האיסור של 'הן צדק' ו'שארית ישראל לא יעשו עולה' לא נאמרו במקום הפסד ממון. ולטעם זה לא מצאתי מקור, והוא גם לא מתאים להוכחת בעל המאור, כיון שאין שייכות בין דינים אלו לדין מעות קונות, והרי ודאי שיש איסורים שחז"ל תיקנו אפילו במקום הפסד, ויש שלא תיקנו במקום הפסד, אך אין זה שייך כלל לשיטת רבי שמעון. ועוד, ששיטה זו אינה מתיישבת עם הראשונים הסוברים שלר' יוחנן האיסור של מחוסר אמנה הוא דאורייתא (עיין עלון 48 דין 2).

כה. טור חושן משפט הלכות מקח וממכר סימן רד

אף על פי שבדברים בלא מעות א"צ לקבל עליו מי שפרע, מ"מ ראוי לאדם לעמוד בדיבורו אף על פי שלא לקח מהדמים כלום ולא רשם ולא נתן משכון. וכל החוזר בו בין לוקח בין מוכר הרי זה ממחוסרי אמנה ואין רוח חכמים נוחה הימנו. וכ' בעל המאור ה"מ בחד תרעא אבל בתרי תרעי אין זה ממחוסרי אמנה:

כו. סמ"ע סימן רד ס"ק יב

ראוי לו לעמוד בדיבורו. דרשו רבותינו ז"ל אמ"ש "הין צדק", שיהא הן שלך צדק. ואפילו נתיקר השער ס"ל להרמב"ם והמחבר דלא יחזור בו, משום הכי כתבו סתמא, אבל הרא"ש [ב"מ פ"ד סי' י"ד] והטור [סעיף י"א] ס"ל דאם חוזר בו המוכר משום יוקרא והלוקח משום זולא לית לן בה, ע"ש ובדרכי משה [שם]:

